

Bessenyei József

NÁDASDY TAMÁS ÉS SÁRVÁR KAPCSOLATA¹

Látszólag könnyű a helyzete annak, aki Nádasdy Tamás és Sárvár kapcsolatával foglalkozik. Két személy is közismert e tárgyban. Az egyik a jeles humanista Sylvester János, a másik pedig az olvasó által egri kötődése miatt is jól ismert Tinódi Lantos Sebestyén. Először azzal foglalkozom, miért éppen rájuk asszociálunk ennek kapcsán, indokolt-e ez a képzettársítás, azután pedig megpróbálom bemutatni Nádasdy és Sárvár kapcsolatának létrejöttét és néhány legfontosabb jellemzőjét, amely ezt az egész magyar történelem számára nagyjelentőségű viszonyt jellemzi.

Ami a Sylvester- és a Tinódi-toposz kialakulását illeti, ez – talán nem meglepő módon – egy Nádasdyhoz köthető, mégpedig a családfán harmadiknak jelzett Lipóthoz (1802–1873), aki buzgón pártfogolta a magyar irodalmat és művészetet már a reformkorban is, de különösen 1850 után, egyfajta politikai pótcselekvés-ként, miután kiszabadult a börtönből, ahová a szabadságharcban történt részvétele miatt került.

Nádasdy Lipót számos magyar képzőművésznek adott megbízást, így Barabás Miklósnak (1810–1898) és Orlai Petrics Somának (1822–1880) is. Ő kezdte kiépíteni a XIX. század historizáló szellemében, egyszersmind a család ambícióinak is megfelelően, a Nádasdy kultuszt, amelyet utódai teljesítettek ki a családi panteonizáció jegyében.² A Nádasdyak már korábban megbízták Horváth Mihályt, a neves történészt, hogy a familia legkiemelkedőbb alakjáról, Tamásról monográfiát írjon. A mű 1838-ban látott napvilágot. Ez az opus vált a nagynevű ős előtt tisztelgő felidézés kiindulópontjává.³ Lipót ezen felül a jeles festőtől, Orlaitól két képet rendelt, amelyek Nádasdy Tamást művelődéstörténeti szerepében, Sylvester János illetve Tinódi Lantos Sebestyén társaságában ábrázolták.

¹ Jelen dolgozat a 2006. szeptember 22-én, Sárváron rendezett Tinódi emlékkonferencián elhangzott, nyomtatásban meg nem jelent előadás továbbgondolt változata.

² A Nádasdy-kultuszról: *Bessenyei* 2005. 126–128.

³ *Horváth* 1838.

Ezekkel a képekkel Lipót nemcsak családja és a magyar kultúra előtt tisztelgett, hanem máig érvényes Nádasdy-képet is formált. Hiszen történeti emlékezetünkben Nádasdy nem mint politikus, nem mint hadvezér, hanem mint a kultúra pártfogója él. Orlai két képe közül az 1855-ben készült *Nádasdy Tamás és Tinódi*⁴ a jelentősebb, velencei reneszánsz emlékeket felidéző megformálása olyan nagy sikert aratott, hogy 1857-ben másodszor is megfestette, akkor Erzsébet királyné számára. A kép sikerének fontos összetevőjeként tarthatjuk számon, hogy Eötvös Józsefnek a közművelődés fontosságát kiemelő elgondolásait is remekül illusztrálta, példát állítva a magyar társadalom elé a kultúra támogatásában, a műpártolásban kitűnt család népszerűsítésével. A mű olyan nagy hatást gyakorolt a kortársakra, hogy az Orlai által megfogalmazott jelenet a Nemzeti Múzeum díszlépcsőházának frízén is megjelent, a történelmi képek akkori legelismerőbb mestere, a szintén Nádasdy Lipót által pártfogolt Than Mór ecsetjétől.

Persze, a mai korban élők tisztában vannak a nagy műgonddal megformált mítoszok és a valóság között különbségekkel. Ezt Nádasdy és Sylvester kapcsolatával is illusztrálhatjuk. Forrásaink ugyanis azt tanúsítják, hogy Nádasdy és Sylvester kapcsolata korántsem volt oly idilli, amint azt Orlai képe sugallja. A nyomda felállításával járó problémák, azután pedig Sylvester állandó panaszai, zsémbeskedései, megoldhatatlan konfliktusai az ott élő nyomdai alkalmazottakkal és Nádasdy-szervitorokkal, annyira kimerítették patrónusa türelmét, hogy a Nádasdy-házaspár 1540 utáni, Sárvárra való áttelepedését követően, hamarosan, 1541 tavaszán Sylvestert a Sopron vármegyei Gógánfalvára költöztette. Onnan a következő év őszén Sylvester Bécsbe távozott, s viszonyuk annyira elmérgesedett, hogy Nádasdy emberei kitérték a gógánfalvi birtokból is, azt pedig uruk beleegyezése nélkül aligha merték volna megcselekedni.⁵ Tamás úr az esetből levonta a megfelelő konzekvenciákat és élete hátralevő részében egyetlenegy kísérletet sem tett sem nyomda alapítására, sem nyomda működtetésére.

És mi a helyzet Nádasdy és Tinódi kapcsolatával? A valóságos kép itt is radikálisan eltér a történeti köztudatban gyökeret vert mítosztól. Először is abban, hogy ez a kapcsolat nem tartott hosszú ideig, hiszen csak Tinódi életének legvégén, 1555 őszén kezdődött, amint arról Zoltán Imrének, Nádasdy egyik régi szolgájának urához intézett, 1555. szeptember 3-án Kassán kelt leveléből értesülünk: „...továbbá ez levél vivő Tinódi Sebestyén deák kéré, hogy nagyságodnak írnék mellette, hogy az miben Nagyságodat meg lelné, hogy Nagyságod lenne minden tanáccsal és segiccséggel.”⁶ Zoltán Imréről tudjuk, hogy gyermekkorától kezdve Nádasdy szolgálatában állott, nem igazán magas rangban, gazdasági

⁴ Vásznon, olaj, 100×83 cm. Lappang.

⁵ A Gógánfalvára költözésről: *Balázs* 1958. 183; a szakításról: *Balázs* 1958. 362–366.

⁶ Zoltán levele: *Komáromy* 1908. 455.

ügyek intézésével foglalkozott, ekkor Kassán élt.⁷ Tinódi valódi, szerény társadalmi állását egyébként pontosan mutatja, hogy Zoltán postásnak használva ajánlotta őt a nagyúr figyelmébe.

Tinódi, tarsolyában a levéllel, két hét alatt, tehát szeptember 17-e körül érhetett Sárvárra. Ott mindenki a várva-várt eseményre, Orsolya első gyermekének születésére készült. Meglehetősen feszült lehetett a hangulat, Tinódira nem sok figyelem juthatott. Ennek ellenére feltételezhetjük, hogy a nagyúr az üdvözlésen túl is szentelt némi időt új szolgálójának. Kapcsolatuk elmélyülésére azonban nem adatott idő, mert pár nap múlva, szeptember 23-án Tamás úr már Vasvárra távozott, országos ügyekben, és egészen október végéig bizonyosan nem tért vissza Sárvárra. Így nem lehetett jelen várva várt gyermeke születésénél sem október 7-én. Hamarosan Tinódi is elhagyta Sárvárt, de nem véglegesen. Tamás úr valószínűleg csak december végén tölthetett hosszabb időt, két hetet Sárváron családja körében, majd indulnia kellett Bécsbe. Nem sokkal később ott jutott kezébe hű tisztartója, Perneszy György 1556. január 31-én kelt levele, amelyből megtudta, hogy „...Tinódi Sebestyén megunván immár e földi muzsikát, megtért az égiekhez, hogy ott, az angyalok között sokkalta jobbat tanulhasson; tetemét e hónap utolsó előtti napján a sári atyák hamvai mellé helyeztem.”⁸

Mindebből számunkra az következik, hogy miként a Sárvárt Nádasdy odaköltözésekor szinte azonnal elhagyó Sylvester, úgy a rövid sárvári tartózkodás után oda meghalni visszatérő Tinódi sem igazán köthető Sárvárhoz. Nádasdy és Sárvár kapcsolata nem igazán ragadható meg általuk, bár az összképet kétségtelenül befolyásolja.

Ha sem Sylvester sem pedig Tinódi, akkor kik voltak azok a személyek, akik által Nádasdy és Sárvár kapcsolata mélyebb összefüggésekkel tölthető meg? Feltevésem, amelyet a következőkben bizonyítani próbálok: Tamás apja, Ferenc és felesége Kanizsai Orsolya.

Orsolya a dúsgazdag Kanizsai-nemzetség utolsó tagjaként a család ősi fészében, Kanizsán lakott, hozzá hűségesebb emberei között, ott tartotta udvarát, ott keresték fel azok, akik keze és az azzal járó roppant vagyon után érdeklődtek. Hogy közülük miért éppen a viszonylag alacsony származású középneemesre, Nádasdy Tamásra esett választása? A döntés legfontosabb összetevője, amellyel, hogy Tamás atyja, Ferenc, a kanizsai vár udvarbírája – ma úgy mondanánk, parancsnoka – fia útját egyengette, az lehetett, hogy Tamás kitűnő politikusi képességei és magas összeköttetései révén elérte azt, amire a család a legjobban vágyott. Orsolyát fiúsították, azaz a családi vagyon az ő kezében maradhatott. Ennek az aktusnak Szapolyai János, akinek pártján ekkor Tamás állt, magas árat

⁷ Zoltánt 1549-ben Nádasdy „prefectus victualium nostrorum”-nak mondja. Több számadáskönyve maradt fenn az 1540-es évekből. Lásd: *Mályusz* 1927. 96. p. N. 136. 26. jegyzet.

⁸ 1556. I. 31. Sárvár. Perneszy György – Nádasdy Tamásnak. In: *Vida* 1988. 140. p. N. 105.

szabott, mert a javakat nem egyedül Orsolyának, hanem vele együtt annak a férfiúnak adományozta, akivel házasságra fog lépni. Így próbálta megtartani János király egyik legtehetségesebb híve, Tamás úr hűségét. Szapolyai ezt kimondó oklevele 1532. június 9-én kelt, a 11 éves leány eljegyzése két hónapon belül megtörtént, Nádasdy ezután de facto férjnek számított, s mint a beházasodottak általában, felesége lakhelyére, Kanizsára költözött. Mint vagyontalan középnyemesnek más választása nem is volt.⁹ A következő lépésben pedig, amikor I. Ferdinánd oldalára (vissza) állt 1534 augusztusában, a fiúsítást ugyanezekkel a feltételekkel a Habsburg-udvarban is elintézte. Hamarosan, 1535 elején sor került az esküvőre is.¹⁰

Kanizsán, azon kívül, hogy a férj odaköltözött, úgy tűnt, nem változott semmi. Maradtak Orsolya régi szolgálói, a teljes udvari nép. Tamás embereit ugyanis a Kanizsai-rokonok és szervitorok nem engedték uruk új lakóhelyére. Ezt igen megalázónak tarthatta, amit még azzal tetéztek, hogy a kanizsai udvar élén továbbra is Tamás atyja, Nádasdy Ferenc maradt. Igen kínos érzés lehetett, hiszen mindig alacsony származását juttathatta Tamás eszébe. Orsolya azzal is kifejezte társadalmi fölényét, hogy leveleit továbbra is „in arce nostra Kanizsa” (amit persze nem várunkban-nak, hanem váramban-nak kell fordítani) keltezte. A megmaradt – ekkoriban csak a férfiakra jellemző – birtokosi öntudatot jól mutatja, hogy amikor férje Zágrábba utazott, ezt írta: „...örvendünk, hogy zágrábi házukban jó vendégszeretettel fogadtunk.”¹¹

A látszattal ellentétben a helyzet Kanizsán igencsak megváltozott. Orsolya udvarának többsége ugyanis nem nézte jó szemmel a házasságot, más férfit képzelték úrnőjük oldalára. Megpróbálták kapcsolatukat tönkretenni, Orsolya leveleit időnként ellopták, rágalmak terjesztésétől sem riadtak vissza, például azt hírlelték, hogy Orsolya egyik gyámját Nádasdy tétette el láb alól. A férjnek rá kellett döbennie, ha nem akar a házasságban a gyengébb, alárendelt fél szerepében megragadni, változtatnia kell a körülményeken. Ezért, mihelyst meggyőződött arról, hogy Ferdinánd király valóban megbocsátotta a körülmények szorításában tett pártváltoztatását¹², sőt a Habsburg-udvarban fényes karrier előtt áll, nekifogott Sárvár felújításának. Nagyszabású átalakítások kezdődtek, amelyek első szakasza 1539-re fejeződött be. Ezután, szinte azonnal, már a következő év elején a család Sárvárra is költözött, véglegesen. Úgy tűnik a férjnek szüksége

⁹ Nádasdy Tamás és Kanizsai Orsolya viszonyát árnyaltan elemzi: Péter 1995.

¹⁰ Bessenyei 1999. 17-18

¹¹ Péter 1995. 60

¹² Nádasdy Buda török elleni védelmét szervezte, de 1529. szeptember 8-án a német helyőrség foglyul ejtette, megkötözte, és kényszerítette, hogy adja át a várat a töröknek. A török sereggel érkezett Lodovico Gritti nevű kalandor kérésére János király felajánlotta, ha csatlakozik hozzá, nem esik bántódása. Nádasdy igent mondott, de egyúttal Ferdinánd királyhoz fordult, azt kérve, oldja fel hűségesküje alól. Kérése teljesült.

volt egy olyan új lakóhelyre, amely vetekszik Kanizsával, s amelynek létrehozása az ő nevéhez fűződik. Bár Kanizsán is történt korszerűsítés mégis Sárvárt fejlesztette „birodalmának” új központjává. Úgy is mondhatjuk, hogy személyes vonzerején túl, Sárvárral kívánta meghódítani „szerelmes Orsikáját”. (Péter Katalin véleménye szerint Sylvester meghívása és az ottani iskola megépítése is ennek a távlatos hódítási stratégiának volt része). És természetesen az új környezetben, régi kíséretétől megfosztva, Orsolya szerepét is újra kívánta fogalmazni. Számítása tökéletesen bevált. A Kanizsai-lány arisztokrata öntudata a feleség helyének tudomásul vételévé alakult. Már első sárvári levelét így keltezte: Költ az Kegyelmed várába Sárvárba. És ezután minden keltezésben említett hely „Kegyelmed”-é lett. Nádasdy helyesen kalkulált, mert a régi környezetéből kiszakított feleség urának engedelmes társává vált.

De vajon miért éppen Sárvárra esett Nádasdy választása? A vár helyzete Nádasdy szempontjából kedvezőnek volt mondható, ugyanis elég messze esett Kanizsától, viszont közel volt Bécshez, ahová Tamás urat hivatalai kötötték. Nagy uradalom tartozott hozzá, ideális gazdasági központként innen jól meg lehetett szervezni a vár s tekintélyes számú udvari népének ellátását. Ezt az udvari népet pedig immár Nádasdy rokonai és szolgálói alkották. Ám nemcsak a személyzet változott, a környezet is megújult.

Már 1539-ben teljes joggal írhatta Sylvester János a Sárvárott megjelent *Grammatica*-jában hogy Nádasdy... „A folyókat megfékezte, továbbá az idáig beérő sűrű erdő fáit kiirtatta és annak helyét igen kellemes kertnek és gyümölcsösnek adta át...”¹³

Az elkészült kert valóban gyönyörű lehetett, mert még a világlátott dalmát humanistát Tranquillo Andreis-t is költői sorokra ihlette egy 1554-ben Nádasdy Tamáshoz írott levelében: „...Nem tudom, hogy miért akarsz inkább azon a teljesen elhagyatott, és óriási erdőkkel mindenfelől körülvelt helyen [Léka] lenni, mint a Te sárvári váradban, amelyik bővelkedik minden kényelemben, gyönyörűséges és messzi kilátásban... Röpülj hát – a Te legkedvesebb feleségeddel együtt – a Te Pernesziországba [Perneszi Nádasdy tisztartója], ahol mindig lágú a szellő, ahol annyiféle illat erősíti föl fáradó lelkedet. Itt a legerősebbek a növények, a legszebbek a bokrok, itt a legmegkapóbbak a fák válogatott és sokszínű virágai – már itt a gyümölcsérés ideje. A víz örökké fodrozódik, a lég egészséges, az uradalom határai gyönyörűek. Azt hiszem, Venus és a Gráciák együtt vannak itt ...”¹⁴

A kert kialakítása mellett Nádasdy másik meghatározó tette a sárvári iskola megalapítása volt, amelynek téglából új épületet is emeltetett. Büszkén olvashatja Philipp Melanchton hozzá intézett 1537 október 9.-én kelt levelében: ...amikor

¹³ Idézi: Balázs 1958. 152, 154. Balázs János ford.

¹⁴ Barta 1988. 72. Barta Gábor ford.

ilyen időkben törődöl a tudományokkal, megmutatod, hogy reményled a békét és Pannónia jobb sorsát. Mert ki szánná rá magát iskolák építésére, ha azt vélné, hogy az ország szétszakítottsága örökös lesz, vagy hogy hazája szolgaságra jut? Ezért ezt a szándékodat mint a béke eljövételének megjövedölését magyarázom.¹⁵

Egy beháborúba süllyedt országban, amely a török egyre növekvő nyomását is kénytelen volt érezni, mutatta ki tetteivel Nádasdy a kultúrába vetett hitét. Ez a hit, legyen szó akár szellemi, akár kertkultúráról, adja Nádasdy és Sárvár kapcsolatának lényegét, máig sugárzó tanulságát.

Irodalomjegyzék

Balázs 1958

Balázs János: Sylvester János és kora. Budapest, 1958. 473.

Barta 1988

Barta Gábor: Egy sikertelen humanista a 16. században. (Tranquillo Andreis Magyarországon). In: Az értelmiség Magyarországon a 16–17. században. Szerk.: *Zombori István*. Szeged 1988. 61–76.

Bessenyei 1999

Bessenyei József: Nádasdy Tamás a politikus és államférfi. In: Nádasdy Tamás (1498–1562). Tudományos emlékülés: Sárvár, 1998. szeptember 10–11. Szerk.: *Söptei István*. Sárvár, 1999. 9–25. [Klny. is.]

Bessenyei 2005

Bessenyei József: A Nádasdyak. Budapest, 2005. 168.

Horváth 1838

Horváth Mihály: Gróf Nádasdy Tamás élete, némi tekintettel korára. Buda, 1838. 148.

Komáromy 1908

Komáromy András: Magyar levelek a XVI. századból. In: Történelmi Tár, 1908. 196–227, 431–459.

Mályusz 1927

¹⁵ *Balázs* 1958. 158. Balázs János ford.

Mályusz Elemér: Az Országos Levéltár Nádasdy-levéltárának magyar nyelvű levelei. 1531–1549. In: Levéltári Közlemények, 1927. 5. évf. (Hatodik közlemény) 83–103.

Péter 1995

Péter Katalin: Nádasdy Tamás mecénási tevékenységéről. In Papok és nemesek. Magyar művelődéstörténeti tanulmányok a reformációval kezdődő másfél évszázadból. Budapest, 1995. 263. 56–65.

Vida 1988

Vida Tivadar: Szerelmes Orsikám. A Nádasdyak és Szegedi Körös Gáspár levelezése. Szerk.: – . Utószó: *Grynaeus Tamás*. Budapest, 1988, 392.